

באש" של המהר"ם מרוטנבורג. לדוגמה נביא כאן נוסח שער ספרו „בכושרות" הכתוב ברוח פטטית בדימויים פיוטיים:

„זה ספר בכושרות — הוא מלה מורכבת / מן בכי ושירות / גזרתה נחצבת ... בראשיתה שירות וזמירות / אשר אותה הנפש אוהבת / ובאחריתה קינות מרורות / אשר בהם הנפש מקננת / ליסוד כוונת שלוש משמרות — להספד עירנו הנחרבת ... / והנקוד"ה מרובה על הכת"ב על מלאותה יושבת / לפרש עילום פסוקים ומדרשות ודינים והלכות ברורות / ... כאשר שפת המחבר רוכבת / אשר נפשו מרוח הקודש שואבת / אב בחכמה רך בשנים, ארי שבחבורות".

■

עניין מיוחד לחוקרי התפילה והליטורגיה הישראלית הוא הוספה מיוחדת של ר' אפרים להפיוט המפורסם „אדון עולם", שהוא קוראו „אדון עולם הארוך". הפיוט „אדון עולם" הרי מופיע זה מאות בשנים בכל סידורי התפילה ונוהגים לאומרו אחרי „מה טובו" בתפילת שחרית. רבו המחקרים בספרות המוקדשת לתולדות התפילה והעבודה שבלב על מחברו של הפיוט. היו שייחסו את הפיוט היפה הזה להמשורר והפילוסוף מימי הבינים רבי שלמה אבן גבירול שתכנו מתאים להשקפתו.⁷ דעה אחרת מייחסת את הפיוט לתקופת הגאונים ומשערים שמחברו הוא רב שרירא גאון או בנו רב האי גאון.⁸ אולם גם השערות אלו לא נקבעו בוודאות. כי השיר הוא עתיק יש לראות מזה שהוא נמצא בכתבי יד של סידורים שנכתבו על קלף לפני המצאת דפוס גוטנברג.

ר' אפרים איש העלם חיבר פזמון, הוספה ל„אדון עולם" שנכתב על משקל „אדון עולם" ביתד ושתי תנועות והוסיף לו פירוש מלא רמזים מעולם הקבלה ומלבד בירור הענין האחדות והקדמות, הרוחניות והנצחיות, הכניס בו גם את סוד הספירות.⁹

7. ראה דאווידזאן „אוצר השירה והפיוט", גיו יורק 1970, מספר 575 זל. צונץ „סינאגאלע פאעזיע" עמ' 216. וגם בסידור „אוצר התפילות" (ווילנא תרפ"ח). וב„נתיב כינה" לר' ישכר יעקבזון מהדורא ב', תל אביב 1976.

8. ראה „תולדות התפילה" למ. אלבאגן, הוצ' חביר תרפ"ד.

9. ראה ר' יהודה אבן שמואל (קויפמן) בהערותיו ל„ספר הנצחון"

קדמו לר' אפרים פזמוני הוספות ל„אדון עולם“ שיש לאמרן אחרי החרוז „ולו העוז והמשרה“, בסידור התפילות לר' שבתי סופר, בכתב-יד בית המדרש לונדון ולדעת ר' יהודה אבן-שמואל המביא את הפזמון „שעיקר כוונתו הרחקת הגשמיות“. גם הפזמון של ר' אפרים הוא בעקבות נוסח הכתב-יד, אף כי יש ששונה הוא לחלוטין מהכ"י הנזכר.

כאן מחרוזי ר' אפרים איש תעלם עם הערותיו, כפי אשר נדפס במדור „קול התור“ בספרו „בכושרות“. לפי הוראת הפייטן יש לומר את הפזמון לפני הטור „ה' לי ולא אירא“:

בלי חיבור / בלי איסוף / בלי פירוד / להגבירה:
באין דבר / אשר קדמו / ואין אחרון / להאחרה:
והוא ראשון / והוא אחרון / לכל חומר / והצורה:
בלי ערך / בלי דמיון / ולו כתר והעטרה¹⁰:
והוא אחד / בלי כחד / ולו חכמה / מפוארה:
והבינה / ומעיינה / והגדולה / והגבורה:
ותפארת / מכותרת / ועוז נצח / וגם נורא:
ומתנשא / עלי כסא / יסוד צדיק / והוד אורה:
לדוד ודוד (נוסח אחר: לתקור) לראש לחזור / להללו עוז / ושים זמרה:

והוא יועץ / והוא אומן / ושעשועים¹¹ / ברית תורה:
אשר ברא / מאין יש / והוא יחיד / בלי עזרה.

בפירושו כותב המחבר שבהוספה זו נרמזו עשר ספירות והוא הולך ומפרש את המדות או הספירות. ולבסוף הוסיף גם תחינה לאומרה אחרי אדון עולם הערוך. המתחילה באותיות: כת"ב, ראשי תיבות: כתר חכמה בינה.

לרבי יום טוב ליפמן מילצ'וין, המביא את נוסחת „אדון עולם הארץ“.
10. ראה בפירושו של מחבר „בכושרות“: „ומ"ש ולו כתר זהעטרה נועץ סופו בתחלתו כמו שנאמר בספר יצירה והוא האחדות הגמור. וכן בסוף אומר לדוד ודוד הוא מדת עטרת ואמר לראש לחזור, ר"ל כשמכוון בסופו וחוזר לראש הוא הכתר“.
11. משלי ח, ומדרש רבה בראשית, פרשה א.